

Motion till riksdagen 2005/06:U203

av Ana Maria Narti (fp)

Det civila samhället i nutidens demokrati

Motionen delad mellan flera utskott

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om Sveriges internationella insatser angående det globala civila samhället.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om villkoren för utvecklingen av ett sunt civilt samhälle i världen.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om bekämpning av totalitära tendenser som söker infiltrera det civila samhället.¹
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en förnyelse i delar av det svenska civila samhället.¹
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om förändring av offentlig finansiering av det svenska civila samhället.¹
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om nya utvärderingsmodeller för de fristående organisationernas verksamhet.¹

¹ Yrkandena 3–6 hänvisade till KU.

Fel! Okänt namn på

Ett globalt civilt samhälle?

Tsunamikatastrofen i slutet på år 2004 hade som vi alla vet förödande effekter. Men förstörelsen satte också i gång en våg av skapande handlingar som snabbt spred sig över hela världen. Den del av samhället som engagerade sig intensivt i denna spontana kampanj och bar fram alla hjälpaktioner och stödinsamlingar är den sociala sektor som vi brukar kalla för det civila samhället eller den tredje sektorn (i internationella sammanhang också oftast benämnd NGO:er, Non Governmental Organizations): en brokig samling av grupperingar som växer nerifrån och upp och som bygger på gräsrotternas initiativ och energi och verkar enligt egna ideal och egna organisatoriska modeller. Man kan undra om den spontana vågen av goda gärningar efter tsunamin inte utlöstes av den ovanliga psykologiska chock som följde en ofattbart stor katastrof. Vi vet mycket väl att andra kriser inte möts av samma vilja till hjälp. Men även om reaktionen på tsunamikatastrofen är unik, illustrerar den övertygande den enorma kraft som världens civila samhälle bär inom sig.

Andra händelser från de senaste årtiondena talar också om en utveckling som sprider sig från område till område och låter de fristående grupperingarnas initiativ ta impulser ifrån varandra. De talar också om det civila samhällets allt växande tyngd i politiken. Det var kvinnoorganisationerna som i sina manifestationer alltid tog upp diktaturens brott mot de mänskliga rättigheterna i Chile. I Argentina bar mödrarna på Plaza de Mayo oavbrutet fram motståndets vittnesmål. Statsvetarna och politikerna förstod inte att mödrarna långsamt dödade folkets rädsla, militären vägrade se ett hot i medelålders kvinnor i hucklen som bara gick runt. Trots deras uppenbara ödmjukhet och vardaglighet, ändrade dessa kvinnor landets öde. När vissa politiska partier är förbjudna och när de kända frihetskämparna redan sitter i fängelse på långa strafftider då kan det civila samhället åstadkomma under. Sydafrikanska fackföreningar och organisationer som representerade elever, studenter och kvinnor demonstrerade gång på gång under orden ”Frige Mandela”. Massdemonstrationerna sjöng och skanderade den fängslade ledarens namn. Det var så de lyckades mobilisera hela världsoinionen.

I detta ligger det högsta värdet som civilsamhället förkroppsligar: i den omöjliga likgiltigheten, i befrielsen från passivitet, rädsla och tyst underkastelse. Egentligen är hela den kedjereaktion som i slutet av 1900-talet och i början av det nya millenniet ledde till så många diktaturers fall en klar illustration av denna sanning, en sanning så enkel att den blir svår att få grepp om. Det var inte terrorn som hade försvagats, det var inte förtryckets mekanismer som hade tappat kontrollen över befolkningen när t.ex. Ceaușescu plötsligt blev utbuad på palatstorget i Bukarest. Det som hade försvagats var folkets rädsla, dess instinktiva tillbakadragande i passivitet och tyst acceptans.

När allt detta inträffade i Rumänien existerade i landet praktiskt taget inga fristående organisationer. Ändå spelade det civila samhället en roll i rumänernas befrielse. Folk visste – trots censur och desinformation – att en mjuk revolution mot kommunismen var på gång i Polen, Ungern, Östtyskland, Tjeckoslovakien. Och bakom dessa fredliga uppror låg oftast illegala men verkliga fria fackföreningar, kyrkor, församlingar. Spontana folkliga demo-

kratirörelser har senare varit motorerna bakom upprepade fredliga uppror i Serbien, Georgien, Ukraina och Libanon.

En spelarena för förtryckta och fattiga

Alla grupperingar som agerar inom tredje sektorn är inte fattiga, alla är inte ekonomiskt starka. Bland NGO:er finns sammanslutningar som med tiden har lyckats samla stora förmögenheter och skaffa sig oerhört starka nätverk: Röda Korset, Rädda Barnen, de föreningar som arbetar för olympiska spel. Nationella och internationella miljörelser och sammanslutningar som försvarar djurens rätt har också blivit alltmer kända, allt starkare. Fackföreningarna har samma legitimitet som politiska partier i många demokratier men är fortfarande hotade i länder som inte respekterar mänskliga rättigheter. Och bland de grupperingar som strävar efter att agera fritt finns mindre enheter som jämt riskerar att försvinna – föreningar för ungdomar, kvinnor, kulturens yrkesmänniskor och immigranter.

Den kanske märkligaste egenskap det civila samhället äger, en egenskap som ofta blir redskap i det praktiska arbetet, är denna sektors särartade ekonomi, samtidigt en styrka och en svaghet. Eftersom verksamheten i första hand växer ur frivilliga insatser och eftersom alla människor har möjlighet att själva lägga ner tid och investera energi i det de tror på, är den tredje sektorns potential oändlig. Man startade inte ”Free Mandela”-rörelsen genom att samla kapital och organisera PR-kampanjer, man började med att gå ut på gatan under handmålade slagord. Men en sådan potential utplånas lätt i ogynnsamma omständigheter: folk kan tröttna på att ständigt satsa på sin egen frivillighet. Om gensvaret från andra sektorer blir alldeles för svagt, om eldsjälarernas satsningar ständigt möter likgiltighet, kan de bli besvikna och falla i passivitet. Det är därför som det demokratiska samhället bör skapa säkra finansieringskällor för det civila samhället samtidigt som det bör garantera denna tredje sektors oberoende.

Staten kan och bör skydda sina fristående grupperingar genom regler och lagar som inte bara tillåter utan uppmuntrar dem. Staten kan också i praktiken erkänna värdet av sådana verksamheter genom att bygga upp långtgående samarbete mellan den offentliga sektorn och den tredje sektorn och genom att garantera en sund finansiering av dessa organisationers verksamhet. Offentliga bidrag är ofta nödvändiga men en ensidig finansiering är inte av godo. Att bygga på enbart bidrag från det offentliga kan verka skadligt, eftersom bidragsgivande lätt skapar beroende hos mottagarna, alltså hotar deras självständighet. Flexibilitet i regler och lagar är villkor av stor vikt. Stor öppenhet krävs i presentationen och redovisningen av fristående gruppers agerande, som skydd mot korruption och som ett sätt att strukturera arbetet. Alldeles för stelbenta lagar och regler kan strypa givande verksamheter. Om staten kräver t.ex. att varje organisation ska samla relativt stora antal medlemmar, kan detta krav hindra nya grupper att komma i gång. Också myndigheternas stelbenta kontroll över fria organisationer kan leda till att dessa organisationer förlorar

Fel! Okänt namn på

sin självständighet och antingen tvingas avsluta sin existens eller blir passiva förlängningar av det offentliga.

Näringslivet kan bidra till det civila samhällets utveckling genom att visa acceptans för en variant av företagsamhet som blandar frivillighet och vinstgivande insatser. Eldsjälar driver vanligtvis fram de fristående små eller stora grupperna. Dessa aktivister kan beskrivas som en särart bland entreprenörer: de styrs av hungern efter att förverkliga sina ideal men samtidigt av lusten att nå fram till konkreta resultat, de är människor begåvade med stor passion för handling och för synliga positiva resultat, ett slags sociala hantverkare. Det privata näringslivet kan erkänna meriterna hos dessa ödmjuka sociala entreprenörer genom att inleda samarbete med dem. Kontrakt och andra sorters öppna överenskommelser betyder mycket för att förbättra det civila samhällets status. Också investeringar via donationer leder till påtagliga förbättringar.

FN, EU, Europarådet, Alfred Nobels fredspris har redan på olika sätt visat respekt för det civila samhället. Att ge en av världens viktigaste belöningar till en kvinna som under många år har planterat träd i torra afrikanska områden och på så sätt har verkat för bättre naturmiljö och sund ekonomisk tillväxt – Wangari Maathai – är att på högsta nivå visa uppskattning för de fria insatsernas värde.

Sverige bör i EU, i FN, och i alla internationella sammanslutningar arbeta för att uppmuntra och försvara det civila samhällets utveckling. Sund finansiering, enkla och flexibla regler och lagar som försvarar de fristående gruppernas verkliga självständighet, transparens och tydlig ekonomisk redovisning, gemensamma initiativ som förstärker det globala civila samhällets skapande utveckling är punkter som bör stå på den internationella dagordningen. Detta bör riksdagen ge regeringen till känna.

Destruktiva strömmar

Trots ofta upprepat erkännande från allmänhet och medier och trots tydlig uppskattning från många av världens ledande kretsar är det civila samhället inte ohotat. Den strängt centraliserade repressiva staten strävar efter att öppet utplåna de fristående rörelserna eller försöker annektera dem och dölja förtrycket bakom fasaden av fungerande samverkan. Tendenser som begränsar eller hindrar utvecklingen av en stark tredje sektor återfinns också i den demokratiska välfärdsstaten, om denna bildar monopol över vissa sociala funktioner och anstränger sig för att helt låta den offentliga sektorn ”ta hand om” de olika individernas och de olika grupperingarnas alla önskingar och alla initiativ. Och enbart ett näringsliv som i sitt agerande förenar den realistiska ekonomiska beräkningen med högt stående moraliska principer är en god partner för ett fungerande civilt samhälle.

Intoleransens ideologier utgör källan till allvarliga faror riktade mot den tredje sektorn, och dessa ideologier verkar både som uppifrån kommande

påtryckningar och som försök att underifrån infiltrera fristående organisationer för att vända deras verksamhet i odemokratisk riktning.

Fadela Amar heter en ung kvinna av algeriskt ursprung som under de senaste åren har satt i gång en mäktig ny folkrörelse i Frankrike: ”Varken hora eller kuvad” är titeln på hennes bok och benämningen på en ständig växande organisation som samtidigt agerar för demokrati och för försvar av kvinnans mänskliga rättigheter. Fadela Amar och andra kvinnliga ledare i dagens rika länder talar ofta om hot riktade mot kvinnorna, men inte om den redan välkända bilden av motsättningar mellan generationer och kulturer; helt nya mönster växer som förklaring för angreppen på kvinnor. Tonårspojkar och mycket unga män uppväxta i demokratiska samhällen låter sig förföras av fundamentalismens hatpredikningar. De tror sig kämpa för de fattiga kvartrens ära när de kräver att flickorna och kvinnorna där skall underkasta sig ett hårt vardagligt förtryck. Imamen Hassan Moussa från Stockholm talar om liknande företeelser i samband med fundamentalism och terror när han beskriver de hotelser han själv har blivit utsatt för. Hoten kommer från fanatiska individer och grupper tillhörande vissa minoriteter som försöker vända ryggen till samhället omkring dem.

Fadela Amar talar om källar Moskéeer, där fanatiska präster ropar ut sitt hat mot demokratin och mot Västerlandet. Författarinnan understryker att fundamentalismen i dag får nytt stöd från oväntade håll. Extremvänsterns intellektuella är redo att föra vidare hatets och våldets budskap därför att de på så sätt kan ge fritt utlopp till sitt eget USA-hat. Gamla och unga rasister och fascister för också vidare sådana blodtörstiga predikningar eftersom detta ger dem tillfälle att återuppliva antisemitismen och beskriva staten Israel som ett lovligt byte.

Det finns bara ett sätt att försvara det sunda civilsamhället: att göra precis det som Fadela Amars rörelse och andra aktiva kvinnogrupper gör – bilda demokratiska sammanslutningar inne i de fattigaste kvarteren och dagligen kämpa för tolerans och samförstånd mitt i dessa miljöer. Alla demokratier bör i dag göra stora och kontinuerliga ansträngningar för att uppmuntra, stödja och vidareutveckla det civila samhällets mobilisering för försvar av demokratin. Detta arbete kan nå framgång enbart om mobiliseringen startar nerifrån och upp, om den växer från gräsrotternas nivå, om den hämtar kraft och utvidgar sig inifrån olika mindre gynnade gruppers vardag – just de grupper som intoleransens profeter försöker förföra och förleda: etniska minoriteter, arbetslösa ungdomar, ungdomar på väg in i farliga gäng, marginaliserade individer och grupperingar. Sverige bör agera i denna anda i alla internationella sammanslutningar och på den nationella politikens arena. Detta bör riskdagen ge regeringen till känna.

En kris för det svenska civila samhället?

Under de senaste åren har alltför många larmsignaler kommit från undersökningar och debatter kring svenska NGO:er. Avslöjanden om fusk med antalet med-

Fel! Okänt namn på

lemmar i ungdomsorganisationer samt invandraroorganisationer och alltså också med rätten till bidrag har skapat bilden av en korrumpierad och opålitlig atmosfär inne i vissa delar av det civila samhället. Skandalerna med organisationsmedlemmar fällda för valfusk hör till raden av pinsamma nyheter. Negativa beskrivningar av vissa organisationer har nått den allmänna debatten – när det gäller t.ex. den roll vissa etniska grupperingar spelar i samband med hedersmord och andra former av trakasserier mot kvinnor. En rad kritiska artiklar kring den relativt nya paraplyorganisationen Centrum mot rasism har lett till ett utbrett ifrågasättande av situationen inne i och mellan olika organisationer. Det är av största vikt att snarast verka för en allmän granskning av alla organisationer som agerar på integrationens och antirasismens område. Sverige har inte råd att just nu, när intoleransens hot växer i styrka i världen, inte rannsaka eller låta bli att sanera alla sammanslutningar som definierar sig som toleransens och samförståndets aktiva arbetare.

I förhållande till detta bör man analysera de modeller för finansiering som existerar och också noggrant undersöka de regler och bestämmelser som styr relationerna mellan den tredje sektorn och de andra aktörerna i samhället. Frågan är om de fall av uppenbar korruption som har avslöjats inte har sin förklaring i själva finansieringssättet och i relationerna som med tiden växer mellan den offentliga finansiären – bidragsgivaren – och mottagarna av stöd – de fristående grupperingarna.

I Sverige är det civila samhället huvudsakligen försörjt av bidrag från den offentliga sektorn, bidrag som delas ut antingen av statliga verk eller av landstingens och kommunernas förvaltningar. Ett av de oftast använda kriterierna i utvärderingen av olika organisationers insatser är en redovisning av antalet medlemmar: ju större organisationen, desto större bidrag. Ett riksförbund får betydligt mera pengar än en nybildad liten aktiv grupp – oavsett om riksförbundet egentligen saknar givande aktivitet och oavsett om den nya lilla gruppen åstadkommer stora positiva förändringar i den miljö den verkar i.

Denna syn på det civila samhället bör snarast förkastas. Det är inte mekaniska kvantitativa kriterier – antalet verkliga eller framfusade medlemmar – som ger demokratiskt värde till en organisation. Det som i första hand bör värderas är kvaliteten i det arbete organisationen redovisar och kvaliteten i redovisningen av ekonomi och verksamhet. Och den som genomför denna utvärdering bör kanske inte vara just den myndighet eller organisation som skall dela ut stödet; verkligt oberoende och vetenskapligt tränade utredare kan fungera bättre som revisorer när det gäller den sociala ekonomins funktionsätt och resultat.

Själva bidragssystemet behöver granskas i detta ljus. Relationen mellan bidragsgivare och bidragsmottagare är i och för sig inte jämlik och värdig, snarare leder den till hierarkiska skalor och olika grader av över- och underordning. Det är dags att ersätta hela bidragssystemet med andra strukturer t.ex. avtal. Ett avtal är alltid en överenskommelse som sluts mellan jämbördiga partner, och ett avtal är inte längre giltigt om en av de berörda inte uppfyller sina skyldigheter. Entreprenader eller varierande typer av kontrakt mellan å ena sidan leverantörer av sociala tjänster från det civila samhället och å andra sidan offentliga och privata köpare av sådana tjänster kan vara

Fel! Okänt namn på

betydligt jämlikare eller tydligare finansieringssätt än dagens bidrag. Detta bör riksdagen ge regeringen till känna.

Egenmakt

När vi i riksdagen diskuterar det civila samhällets roll och dess förmåga att förstärka demokratin utveckling tvingas vi ta som utgångspunkt vår tids nya erfarenheter: det civila samhället är starkt och rikt och en stor del av dess styrka växer fram ur en globalisering på gräsrotsnivå. Om vi, parlamentariker från hela världen, lyckas garantera fritt spelrum för denna kraft och om vi lyckas erbjuda denna sektor stabila plattformar för positiva initiativ, då bidrar vi också till en förstärkning av demokratin i alla våra länder.

Tänk er vad som skulle hända om engagemang, offervilja och lust till handling ständigt verkade i samhället, inte i samma utsträckning som efter den förra julens katastrof – vilket skulle vara orealistiskt att över huvud taget föreställa sig – men kontinuerligt långt inne i vardagen. Tänk er en störtvåg av frivilliga insatser som aldrig tröttnar på försvar av mänskliga rättigheter, bekämpning av korruption, skydd för en sund natur, aktivt bidrag till en ekonomisk tillväxt avsedd att befria världen från fattigdom! Alla de underbara mål som internationella resolutioner och konventioner så vackert beskriver men som ser ut att vara svåra att uppnå skulle närma sig det möjligas horisont.

Ett sunt civilt samhälle är ett samhälle i vilket invånarna bryr sig om varandra och om omgivningen, ett samhälle i vilket individerna tror på sig själva och på sin förmåga att göra om sin miljö och sin vardag. Att leva här och nu, att ingripa för att stoppa eller rätta till det som är fel, att uppleva lust att handla och ta ansvar, att våga träda fram med egna uppfattningar och egna känslor; det sunda, skapande civila samhället kännetecknas av höga moraliska värden och växer fram tack vare ett särartat psykosocialt klimat. I ett sådant samhälle är kommunikationen människor emellan lätt, livlig och fylld av njutning.

Det vackraste och mest inspirerande löfte som det civila samhället bär inom sig är löftet om egen makt. Människorna samlar krafter och verkar tillsammans för att förverkliga stora eller små drömmar, ge kropp till världsomfattande ideal eller till lokala små förbättringar i vardagen. Vi, världens parlamentariker, bör arbeta inte enbart för att detta löfte skall kunna formuleras utan för att ge det trovärdighet och fritt spelrum. Demokratin kan aldrig någon annanstans finna så många starka soldater redo för fredliga stordåd som mitt i det civila samhället.

Stockholm den 15 september 2005

Ana Maria Narti (fp)